

norma körültekintő meghatározására kerül sor (219–220. lap).

A nemrég elhunyt F. P. Filin (1908–1982) idézett munkájából kiemelésre kerül az a gondolat, hogy a nyelvi norma meghatározásában a statisztikai módszerek (felmérések) nem lehetnek perdöntők bizonyos esetekben. Nagy előfordulási indexek ugyanis a nyelvi hibáknak is lehet a nyelvi rendszer különféle síkjain (a kiejtésben, a morfológiában stb.).

A kötet harmadik része a nyelvművelés speciális kérdéseit tárgyalja (237–308. lap) a szovjet időszak jeles nyelvészei (A. M. Peskovszkij, Sz. P. Obnorszkij, V. V. Vinogradov, Sz. I. Ozsegov, R. A. Budagov, F. P. Filin) munkáiból vett részletek bemutatásával. A közölt anyagok a szovjet nyelvtudomány új eredményeit tartalmazzák a vizsgált területen, s egyben a legkompetensebb képviselők foglalnak állást az olyan fajsúlyos kérdésekben, mint pl. a nyelvpolitika, a nyelvművelők harca a nyelvtudományban laikusnak számító írók (pl. A. Jugov) ellentmondásos „nyelvművelői nézetei” kapcsán.

A kötet két recenziójának a neve (M. Ny. Kozsina; V. D. Bondaletov) is garancia arra, hogy olyan munkát kap kézbe az olvasó (esetünkben a hazai orosz tanár), ami az egyéni továbbképzés szempontjából nálunk pótolhatatlannak mondható.

DR. HAJZER LAJOS

Nagy Júlia

A MAKÓI TANYAI ISKOLÁK TÖRTÉNETE

Örömmel lehet megállapítani, hogy továbbra is nagy az érdeklődés a helytörténeti kutatásokon belül egyes iskolák évfordulóinak megünneplése, iskolai múzeumok létesítése s iskolatörténeti kutatások iránt. Ez utóbbiak eredményeként egyre gyakrabban jelennek meg iskolatörténeti tanulmányok, füzetek, könyvek is. Kár, hogy ezek eléggé szűk körben válnak ismertté, valószínűleg azért, mert egyes iskolák múltjának feltárását nem tekintjük olyannak, amelyik lényegesen gazdagíthatja a magyar neveléstörténet, a magyar művelődéstörténet egészét. E felfogás helytelenségével itt most nem lenne érdemes vitatkozni, de említés nélkül sem hagyhatjuk. A több évi aprólékos s szorgalmas munkával összegyűjtött és feldolgozott anyag közzététele csaknem minden esetben attól függ, hogy a szerző milyen ügyesen tud kiadóra találni. Mivel a kisebb iskolák történetének megírása, megírása és kiadása elsősorban a szűkebb pártia számára jelentős, így a kiadók is a helyi szervek helyesen gondolkodó vezetőinek köréből kerülnek ki. A megyei, városi tanácsok, a Hazafias Népfront segítőkészen vállalják a tanulmányok megjelenését. Igaz, kis példányszámban, s arra sem tudnak vállalkozni, hogy a megjelentetett iskolatörténeteknek nagyobb hírverést csapjanak. Ennek következtében ezek nem is válnak széleskörűen ismertté, s így nem épülnek be a magyar művelődés és közoktatástör-

ténet teljességébe. Ezzel úgy látszik, hogy a kutatók fáradozása hiábavalóvá vált, legfeljebb saját maguknak jelent sikerélményt a nyomtatásban is megjelent anyag.

Az iskolatörténetek legtöbbször az adott iskola érdeklődő, kutatással is foglalkozó tanára vagy tanárai írják. A jelen munka szerzője pedagógia szakos tanári diplomával könyvtárosként dolgozik. Ezt azért kell megemlíteni, mivel ez nyilvánvalóan meghatározta egyrészt a témaválasztást, másrészt a kutatás szélesebb lehetőségeit. A témaválasztást illetően is dicséretet érdemel a szerző. Nem egy iskola, hanem egy települési típus iskoláinak történeti feldolgozására vállalkozott. A tanyai iskolák története más megyékben sem feltárt még, s így a szerző meglehetősen új utakon jár, s meg kellett küzdenie a kutatásmetodika, a tanulmány megszerkesztésének, felépítésének kérdéseivel is. Ezt nem elmarasztaló szándékkal kell megállapítani, de azt is észrevehetjük a könyv elolvasásakor, hogy a szerző nem tudott ilyen jellegű munkákra támaszkodni. Ez nyilván nehezítette az amúgy sem könnyű munkáját.

Egy iskola történetét megírni sem könnyű feladat. Látszólag annak tűnik, de csak az tudja, hogy milyen kutatási nehézségekkel kell a szerzőnek megküzdenie, aki maga is bújta a levéltárak legtöbbször hiányos anyagát, a sokszor felelőtlenül kezelt, elveszett, tönkrement értékes dokumentumokat. Fokozódnak a nehézségek akkor, ha a tanyai iskolák egy körzetének feldolgozására vállalkozik valaki. A tanyarendszer iskoláinak történeti feldolgozása azonban megérdemli a nehézségek leküzdését.

A makói múzeum füzeteinek sorában már 1973-ban megjelent egy átfogó iskolatörténeti tanulmány: Vida Zoltán: Makó iskolatörténete a város felszabadulásától az államosításig (1944–1948). Nagy Júlia munkája ezt a kutatási területet szélesíti ki.

Iskolatörténetet nemcsak megírni nehéz, de olvasni is. Érdekességei ellenére is nagy figyelmet követel, mivel nyomon kell követni az egyes fejlődési korszakok adatait, tényeit. A recenzius sem lustaságból készt a munka ismertetésével, hanem azért, mert igyekezett minél alaposabban tájékozódni a számára ismeretlen területen. A jelenlévő munka értékes új ismeretekkel szélesítette a neveléstörténeti tájékozottságot.

A munka elemzése előtt azonban nézzük meg, hogy milyen alapvető elvi kérdések merülnek fel az iskolatörténeti kutatásokkal kapcsolatban. Ezek közül leglényegesebb az, hogy a megírt tanulmányoknak olyannak kell lenni, ami egyrészt figyelembe veszi a magyar közoktatásügy általános fejlődését, s ezeket vonatkoztatja egy szűkebb területre: másrészt olyan sajátos, egyedi adatokat tartalmaz, amelyek éppen helyi jellegűknél fogva az adott iskola egyéni arculatát, hagyományait, légkörét alakíthatják ki. Minden iskola az általánosan jellemző vonások mellett egyéni vonásokat is magán hordoz, ami az „én iskolám”-hoz való kötődést is biztosítja. Ez a megállapítás vonatkoztat-

ható természetesen a tanyai iskolákra, pontosabban a makói tanyai iskolákra is. Csak emlékeztetni szeretnék azokra az irodalmi alkotásokra – regényekre, novellákra –, amelyekben a tanyai iskolák életéről, tanítóirol, tanulóiról kapunk nagyon életteli, szemléletes ábrázolásokat. Természetesen más egy irodalmi mű és más egy tudományos munka követelményrendszere. Meglátásom szerint azonban a szerzőnek nem sikerült viszszaadni a tanyai iskolák sajátos oktatási-nevelési folyamatának, feladatainak, módszerének tudományos szintű, általánosított, elméleti sajátosságait.

A további elemzés előtt szeretném leszögezni, hogy Nagy Júlia munkáját úgy tekintem, mint egy téma első nagyszabású feldolgozását, a nagy kontúrok vázolását, a további kutatás feladatainak megjelölését. Ezt ismét nem elmarasztalón kell megállapítani, hanem inkább úgy, hogy feltétlenül szükséges és érdemes a részletek, a jelen munkában nem teljesen kidolgozott részek, területek további elmélyültebb kutatása. Így az arányok is helyreállnának, amelyek a jelenlegi könyvben az egyes fejezetek, témakörök között nem érvényesülnek. Ezzel arra is utalni szeretném, hogy fontos lenne ezt az érdekes témát elmélyültebben továbbra is vizsgálni.

A szerző időben is nagy kutatási területet ölelt fel: a makói tanyai iskolák történetét a kezdetektől vizsgálja 1979-ig. A könyv fő fejezetei a következők:

1. A makói tanyavilág és iskolái 1867 előtt;
2. A tanyai iskolák helyzete a dualizmus korában;
3. A polgári demokratikus forradalom és a proletárdiktatúra iskolapolitikájának hatása a tanyai iskolák életére;
4. A Horthy-korszak művelődéspolitikája és a tanyai iskolák;
5. A tanyai iskolák a felszabadulástól az államosításig;
6. A szocialista iskolarendszer megvalósulásának útja;
7. Összegezés.

A szerző tehát követi a magyar neveléstörténet főbb korszakait. Ami az egyes fejezetek tartalmát illeti, véleményem szerint „legmakóibb” és „legtanyaiabb” az első fejezet, vagyis az 1867 előtti állapot megrajzolása. Itt viszont hiányolni lehet a magyarországi állapotok egészének felvázolását, vagyis azt, hogy milyen tendenciák érvényesültek a magyar népoktatásügy egészében, milyen központi intézkedések határozták meg az oktatás tartalmát, a nevelési feladatokat és módszereket; s főleg milyen volt az iskolaügy szervezete, iskolatípusai. Ezek ismeretében lehetne elhelyezni a makói tanyai iskolák létrejöttének feltételeit. Feltehetően erre a levéltári anyag hiánya miatt nem kerülhetett sor, bár a korszak jelentős intézkedései, törvényei hozzáférhetők.

A második fejezet – a dualizmus kora – véleményem szerint aránytalanul rövid és tartalmában kevésbé kidolgozott. Ez a korszak pedig nagyon meghatározó a magyar nevelés történetében, s do-

kumentációban is gazdag. Az 1867-től 1920-ig terjedő 53 évre a szerző 20 oldalt szán, ami nemcsak az évek számát illetően kevés, de a közoktatási, pedagógiai tartalom szempontjából is. A szerzőnek ebből a szempontból gazdag forrásanyag állhatott volna rendelkezésére a korabeli sajtó – politikai és pedagógiai – felhasználásával, amit sajnos teljesen mellőzött. Mind a Néptanítók Lapjában, mind a Népművelők Lapjában, mind a helyi vonatkozású sajtóban bizonyára sok értékelhető adatot találhatott volna. Említsük meg még a népművelési egyesület dél-magyarországi körének kiadványait, jegyzőkönyveit. Ebben a fejezetben viszont – szemben az első fejezettel – nagyon sok az országos érvényű tételek ismertetése – pl. az 1868. XXXVIII. t. c. jelentősége –, ugyanakkor aránytalanul kevés annak elemzése, hogy ezek az intézkedések hogyan érvényesültek a makói tanyai iskolákban. S itt kell megemlíteni a szerzőnek azt a metodikai eljárását, hogy egy-egy példával illusztrál közoktatási, pedagógiai helyi sajátosságot, de ezekből a kiragadott példákban nem von le a makói tanyai iskolákra vonatkozó általános érvényű megállapítást, ami az előbb már említett jellegzetességet megadhatná. Ugyancsak e fejezettel kapcsolatban említeném meg, de ez az egész könyvre is vonatkozik, hogy a szerző nem mélyedt el az oktatás tartalmának, a nevelési, oktatási módszerek, feladatok vizsgálatában. Mondani sem kell, hogy minden iskola lényege, hogy mit és hogyan tanítanak, hogyan nevelnek. A tartalom és módszer tehát a lényeg. Különösen érvényes ez a megállapítás a tanyai iskolákra, amelyek éppen jellegükénél fogva, saját társadalmi, gazdasági helyzetük miatt tértek el a nem tanyai iskoláktól.

A dualizmus korában is külön tankönyvek alapján a különleges szervezeti keretek között dolgoztak ezekben az iskolákban. A nevelés légköre és metodikája is más volt ezekben a kis létszámú, egy-két tanítós iskolákban. Kár, hogy ezekre a kérdésekre a vizsgálat során nem tért ki a szerző. Tegyük hozzá, hogy az iskolatörténeti kutatásoknak ez a legnéhezebb része, s itt kell a szerzőnek nagyon ismernie a művelődés anyagát tartalmazó tanterveket, tankönyveket, kézikönyveket, tanmeneteket, órarendeket, s az osztatlan, illetve részben osztatlan iskolák sajátos szervezeti formáit, a tanyai gyerekek és a tanítók, szülők és tanítók kapcsolatának „tanyai” jellegzetességeit. Az iskolai oktató-nevelő munka tartalmának és módszereinek fejlődését, változásait lényegesebben, konkrétan, teljesebben kell feltárni, mint ahogyan azt a szerző teszi.

A harmadik fejezet a polgári demokratikus forradalom és a proletárdiktatúra időszakával foglalkozik. A történeti események miatt itt nagyon sok tényfeltárási lehetősége a szerzőnek nem volt. Ezt a hiányt nem kellett volna a korszak országos intézkedéseinek ismertetésével kitölteni.

Lényegében ugyanezt mondhatjuk a Horthy-korszakot tárgyaló negyedik fejezetre is. Arányai-
ban itt is túlzottnak látom az országos érvényű közoktatási állapotok leírását a helyi sajátosságok-

kal szemben. Így nem kapunk képet arról: hogyan tanítottak, oktattak, neveltek a makói tanyai iskolákban, s az egyes közoktatáspolitikai, sőt pedagógiai irányzatok hogyan jelentkeztek a makói tanyai iskolák életében. Minden bizonnyal tévedésből került a fejezetbe – 43. oldalra – a makói tanyai iskolákba járó tanulók létszámának alakulása 1900/1901-től 1979/1980-ig. Ezt a könyv végén lett volna jobb elhelyezni. A statisztikai adatok ilyen közlése nem tölti be funkcióját: egyrészt jobban kellene differenciálni (osztályok szerinti megoszlás, életkor, fiú-leány, lemorzsolódás, tanulmányi eredmény stb.); másrészt a statisztikai adatokat elemezni is kellene. Milyen társadalmi, gazdasági tényezők húzódnak meg a tanulók összetételében, a létszámok alakulásában, az életkorban stb. Úgy gondolom, hogy ugyanilyen szempontból kellett volna megvizsgálni a tanítók számának, összetételének, végzettségének, fluktuációjának stb. alakulását is. Nagyon lényeges kérdésnek érzem annak tisztázását és statisztikai adatokkal történő bizonyítását, hogy kikből tevődött össze a makói tanyai iskolák tanítóinak létszáma, hogyan éltek és dolgoztak.

Az utolsó két fejezetben a szerző a felszabadulás utáni fejlődést összegzi. Nem a szerző telt róla, hogy a fejlődés kezdetén az iskolák egyéni jellegét elnyomták az egységesítésre vonatkozó törekvések, amelyek viszont történetileg szükségszerűek és indokoltak voltak. Ugyanakkor az egységesítés mellett is jelentkeztek egyedi vonások az iskolák életében. E fejezeten belül is az arány inkább az országos helyzetkép ismertetésére tolódik el, és ismét kevés sajtóosan helyi vonatkozású elemzést találunk. Itt nyilvánvalóan szerepet játszott az egyes tanyai iskolák elnéptelenedése és megszüntetése, azonban e folyamat kibontása sok érdekes részletkérdés elemzését tette volna lehetővé. Egyébként érdemes megemlíteni, hogy a könyv végén közölt jegyzetekben található olyan fontos helyi vonatkozású anyagot, aminek a tanulmányban lenne a helye.

A könyv szerzőjével való ismeretség felment az alól a mentegetőzés alól, hogy a fenti megjegyzések a jószándékú segítség céljából íródtak. Nagy Júlia valóban jelentős téma kutatására vállalkozott. A feldolgozásra vállalt anyag nagysága azonban szemmel láthatóan akadályozta a szerzőt abban, hogy az egyes közoktatáspolitikai, pedagógiai problémákat mélyrehatóbban vizsgálja. Érdemes lenne a téma további kutatását most már az érdekes részletek és a jellegzetes összefüggések feltárásának irányában folytatni.

Makó, 1983. 87 l. A Makói Múzeum Füzetei, 31.

DR. BERCZKI SÁNDOR

Kozma Tamás:

AZ OKTATÁS FEJLESZTÉSE, ESÉLYEK ÉS KORLÁTOK

A Kossuth Könyvkiadó új sorozatának, a „Távlatok”-nak egyik köteteként jelent meg

Kozma Tamás könyve. Kozma Tamás sokoldalú tudományos és irodalmi tevékenységének összegezését olvashatjuk e könyvben, elsősorban a magyar iskolarendszerrel kapcsolatos kérdésekről. Természetesen, hogy e problémákat Kozma Tamás legfőbb kutatási területének, a nevelés-szociológiának szempontjából közelíti meg. Kozma Tamás eddigi irodalmi tevékenységéből azt is tapasztalhattuk, hogy a pedagógiai kérdéseket mindig a nagyobb, teljesebb összefüggésekben ragadja meg. Ez a megközelítés érvényes jelenlegi kötetére is, mivel az általános aktuális iskolapolitikai kérdések elemzése után sorban megvizsgálja az általános iskola, a középfokú oktatás és szakképzés, a főiskolák, egyetemek közoktatáspolitikai, pedagógiai, szociológiai problémáit, majd a zárófejezetben összefoglalóan tekint át a nyolcvanas évek magyar közoktatásügyének legalapvetőbb kérdéseit.

Kétségtelen, hogy napjainkban mind a tudományos kutatás, mind az oktatáspolitikai tervezés és ennek következtében a közérdeklődés előterében a jövőndő magyar iskolarendszerének elméleti és gyakorlati kérdései állanak. Ez úgy látszik, hogy a nevelés és oktatás részletkérdéseit háttérbe is szorítja, annak ellenére, hogy az iskolák gyakorlati tevékenységében ezek a legfontosabbak. Kozma Tamás könyvének nagy érdeme, hogy nem a távlati tervezés oldaláról nyúl a közoktatás-politikai kérdésekhez, hanem – erről sem feledkezve meg – az egyes iskolatípusok jelenlegi s nagyon is gyakorlati gondjaival foglalkozik. Ez a realitás-igény mutatkozik meg abban is, hogy a szerző összeveti a távlati tervezésben megfogalmazott elképzeléseket a gyakorlatban megvalósultakkal, illetve a meg nem valósultakkal. Elemzéseinek éppen ezért központi elve az, hogy mit lehet és mennyiben lehet tervezni úgy, hogy ne feledkezzünk meg lehetőségeinkről iskolapolitikánk fejlesztésében. Érdemes idézni a szerző gondolatait ezzel kapcsolatban: „Kiábrándultak vagyunk-e ma, vagy racionálisabban, kevesebb illúzióval terhelten látjuk-e a jövőt? Ha igen, részben azért, mert mindinkább nyilvánvaló, hogy a hatvanas és hetvenes évek fölbuzdulási nyomán megálmodott és kiharcolt elképzelésekből alig valami valósult meg. Mindenesetre ma már jobban kiszámítható, mint bármikor ezelőtt, hogy mennyi válik, egyáltalán mennyi válhat valóra. Oka a nagyobb realizmusnak részben az is, hogy egyre világosabb, mennyi utópiát melengettünk: s hogy ezeknek mozgósító hatása lehetett ugyan, valóságtartalma azonban vajmi kevés volt. Egy szárazabb realizmus fő oka azonban, azt hisszük, mégsem ez. A hetvenes évekkel elmúlt... a nagy átszervezések, a méreteiben gigantikus vállalkozások kora.”

A szerző az egyes részletkérdéseket is abból a szempontból vizsgálja, hogy ezek szorosan